

οιακή» αυστριακή. Αποτελεί κάποια ειρωνεία της ιστορίας, πως ο Freud εμπνεύστηκε για την ανακάλυψη του υποσυνείδητου κόσμου στον Οιδίποδα όχι στη «βακχική» ερμηνεία του Ράινχαρτ αλλά στην «ακαδημαϊκή» του Mounet-Sully. Στον απόηχο της επιτυχίας του Ράινχαρτ στην Αγγλία, αναφέρονται ήδη ο Edward Gordon Craig και η Isadora Duncan, καθώς και άλλα ονόματα που οδηγούν στο μέλλον.

Παρά την αριστοτεχνική αφήγηση ο αναγνώστης σε ορισμένα σημεία δυσκολεύεται να πάρει ανάσα και να αναδυθεί από τη θάλασσα των αναφορών – δυσκολία κάθε σοβαρής ιστορίας του θεάτρου. Μολοντούτο το αποτέλεσμα δεν είναι μόνο έγκυρο, αλλά και γοητευτικό, και μυεί σε μια πληθώρα αλληλοσυσχετισμών σε διάφορα επίπεδα της πολιτισμικής και ιστορικής ανάλυσης. Επίσης πολύ προσεκτική είναι η παρουσίαση: το οπτικό υλικό συνοδεύει συστηματικά το κείμενο, αβλεψίες έχουν μείνει σε ελάχιστα σημεία (π. χ. το *Μητρικό δίκαιο* του J. J. Bachofen δεν δημοσιεύτηκε το 1821 αλλά το 1861 – στο έτος της ελληνικής επανάστασης ήταν μόλις έξι ετών), παρ' όλο το απαιτητικό κείμενο με τα πολλά ονόματα, τίτλους κτλ. Η βιβλιογραφική τεκμηρίωση είναι πολύ καλή: δεν έχει νόημα να προσθέσουμε εδώ το ένα ή το άλλο. Ο τόμος επιτρέπει και επιλεκτική χρήση: αυτήν εξασφαλίζει το «Chronological Appendix» της Amanda Wrigley (σσ. 555-590), που ακολουθείται από την πολύ πλούσια βιβλιογραφία (σσ. 591-639), αλλά τους θεσσαρούς της μονογραφίας αυτής ξεκλειδώνει στην κυριολεξία ένα εξονυχιστικό γενικό ερευτήριο, που πλησιάζει τις 100 σελίδες (σσ. 641-723). Η μονογραφία αυτή, έργο ερευνών για πολλά χρόνια, είναι παρά τον πλούτο των πληροφοριών της καλογραμμένη, διαφωτιστική και θα μείνει σημείο αναφοράς στη σχετική βιβλιογραφία. Αποτελεί άλλη μια απόδειξη της δυναμικής και ποιότητας της έρευνας στον τομέα της πρόσληψης της αρχαίας ελληνικής δραματουργίας στην παράδοση του δυτικού θεάτρου.

ΒΑΛΤΕΡ ΠΟΥΧΝΕΡ

MARVIN CARLSON (ed.)

The Arab Oedipus. Four Plays. King Oedipus by Tawfiq Al-Hakim, Introduction by Tawfiq Al-Hakim, *The Tragedy of Oedipus* by Ali Ahmad Bakathir, Introduction by Dalia Basiouny, *The Comedy of Oedipus* by Ali Salim, *Oedipus* by Walid Ikhlasi. Edited with an Introduction by Marvin Carlson, Martin E. Segal Theatre Center Publications, New York 2005, σελ. 450, ISBN 0-9666152-8-X.

Στη σύντομη εισαγωγή του ο Carlson δίνει μια χοντρική εικόνα του αραβικού θεάτρου, που ξεκινάει βασικά το 19^ο αιώνα κάτω από γαλλικές επιδράσεις. Η βασική δυσκολία της πρόσληψης της αρχαίας ελληνικής τραγωδίας στον ισλαμικό χώρο έγκειται, κατά τον ίδιο, στην ουμανιστική έννοια της ατομικότητας, όπως εκφράζεται στην τύχη και τη μοίρα των πρωταγωνιστών του αρχαίου θεάτρου, ενώ στο Ισλάμ κυριαρχεί η παραδοσιακή ιδέα του απόλυτου πεπρωμένου και της υποταγής στη θέληση του θεού. Υπάρχουν και δύο κείμενα, που σχετίζονται επίσης με τον Οιδίποδα αλλά δεν σώζονται: η μετάφραση του Najib al-Hadad της βολταιρικής διασκευής της σοφόκλειας τραγωδίας από το 1718, και η μετάφραση του Farah Antun το 1913, που επίσης δεν σώζεται (βλ. M. M. Badawi: *Modern Arabic Drama*

in Egypt, Cambridge 1987). Ο *Οιδίποδας* του Al-Hakim δημοσιεύεται το 1949 και συνοδεύεται από σημαντική εισαγωγή για τον προβληματισμό της πρόσληψης, ένα κείμενο που δημοσιεύεται και στον τόμο αυτό. Ο συγγρ. προβληματίζεται για την ακατάλληλότητα του δυτικού θεάτρου για τον αραβικό κόσμο, γιατί στα νεότερα χρόνια δεν έχει πλέον καμιά σχέση με το θεό, ενώ αυτό το στοιχείο βρίσκεται στις ελληνικές τραγωδίες. Ωστόσο η τραγωδία του είναι μάλλον πολιτική, και δείχνει τον Τειρεσία ως αρχιραδιούργο στο παλάτι των Θηβών. Υπάρχουν και σύγχρονες νύξεις που συνδέουν το έργο με τη κατάληψη της Αιγύπτου από τους Άγγλους. Σχεδόν ταυτόχρονα εμφανίζεται η *Τραγωδία του Οιδίποδος* του Ali Ahmad Bakathir, όπου συνδέεται απροκάλυπτα η υπόθεση των Θηβών με την ήττα των αραβικών δυνάμεων στην Παλαιστίνη το 1948. Τριάντα χρόνια αργότερα εμφανίζεται μια άλλη εκδοχή του έργου: *The Return of the Absent* 1977 του Fawzi Fahmi, που ήταν καθηγητής θεάτρου και διευθυντής της Ακαδημίας Τεχνών στο Κάιρο. Δεν δημοσιεύεται εδώ, αλλά μόνο η σατιρική εκδοχή του Alim Salim, *The Comedy of Oedipus, or You Who Killed the Beast*, που ανέβηκε το 1979 στη σκηνή. Τα συμφραζόμενα είναι τώρα τελείως σύγχρονα και έχουν σχέση με την προσωπολατρεία του Νάσσερ. Το τέταρτο έργο που παρουσιάζεται, αφορά τον Συριακό συγγραφέα Walid Ikhlesi, που έχει γράψει πολλά θεατρικά έργα σε διάφορες υφολογικές εκδοχές: ο *Οιδίποδας* του έχει τη σοφόκλεια τραγωδία μόνο ως αφορμή, γιατί διαδραματίζεται σε ένα κέντρο ηλεκτρονικών υπολογιστών, όπου τα μηχανήματα λειτουργούν ως χρησμοί για την προσωπική μοίρα του πρωταγωνιστή.

Ωστόσο, ως προς τους Οιδίποδες της Αιγύπτου, δεν φαίνεται αυτά να είναι τα μοναδικά έργα: σε μια βιεννέζικη πτυχιακή εργασία στο Θεατρολογικό Ινστιτούτο του Πανεπιστημίου, του Abd El Hamid Ahmed Ali Hussein (*Dramatische Bearbeitungen des Ödipus-Mythos in Ägypten*, Wien 1986), αναλύεται και ένα άλλο έργο, του Abdalgaffar Makkawi, *Ta dákhra του Οιδίποδα*, που δημοσιεύτηκε τον Ιούνιο του 1986 στο αιγυπτιακό περιοδικό «Al-Qahira» (σσ. 146 εξ.), μια μονόπρακτη δραματική ελεγεία. Ο τόμος του Carlson δημοσιεύει τα κείμενα των δραματικών έργων σε αγγλική μετάφραση: *King Oedipus* του Tawfiq Al-Hakim στη μετάφραση του W. M. Hutchins (σσ. 15 εξ. η εισαγωγή, σσ. 41 εξ. το κείμενο), *The Tragedy of Oedipus* του Ali Ahmad Bakathir σε μετάφραση της Dalia Basiouny και του Marvin Carlson (σσ. 122 εξ. η εισαγωγή, σσ. 125 εξ. το κείμενο), *The Comedy of Oedipus. You're the one who killed the beast* του Ali Salim, μετάφραση των Pierre Cachia και Desmond O'Grady (σσ. 283 εξ.) και *Oedipus* του Walid Ikhlesi, μετάφραση του Admer Gouryh (σσ. 351 εξ.). Ο τόμος κλείνει με «Notes on Playwrights» (σσ. 445 εξ.) και «Notes on translators» (σσ. 447 εξ.).